

Komisja Mieszana (*Janina Kwaśny, Konstanty Marian Wolny*)

Konstanty Wolny w okresie od lutego do kwietnia 1922 roku brał udział w rokowaniach w Genewie poprzedzających podpisanie tam 15 maja 1922 roku umowy polsko-niemieckiej o podziale Górnego Śląska. Powstały m.in. instytucje arbitrażowe:

- Górnośląski Trybunał Rozjemczy w Bytomiu,
- Górnośląska Komisja Mieszana w Katowicach.

Komisja Mieszana była elementem uregulowania statusu Górnego Śląska w polsko-niemieckiej konwencji górnośląskiej z 15 maja 1922 roku.



Fot. 2.42. Feliks Calonder
https://pl.wikipedia.org/wiki/Felix_Calonder
(dostęp: 15.03.2017 r.)

23 listopada 1921 roku delegacje Polski i Niemiec rozpoczęły rokowania. Przewodniczącym konferencji został Feliks Calonder, były prezes Związku Szwajcarskiego. *Regulamin* przyjęty w trzecim dniu obrad dawał mu szerokie kompetencje, wykraczające poza formalne kierowanie obradami, m.in. prawo do „ustalenia tekstu konwencji” (wraz z pełnomocnikami państw), do rozstrzygnięcia wszystkich sporów, a także prawo zmiany samego Regulaminu¹.

¹ Art. 8 i 9 Regulaminu. Informacje o obradach konferencji czerpiemy z prac Korowicza, op.cit., s. 43 i n. oraz Joney, op.cit., passim, a także z protokołów obrad podkomisji XII i komisji redakcyjnej, znajdujących się (w kopiach) w Wojewódzkim Archiwum Państwowym (dalej: WAP) Katowice,

Dla usprawnienia prac utworzono wówczas 12 podkomisji, przy czym rokowania dotyczące badanej tu instytucji, a także Trybunału Rozjemczego, toczyły się w podkomisji XII oraz częściowo w XI zajmującej się uregulowaniem zasad ochrony mniejszości. Rokowania rzebiegały z dużą trudnością. Strona niemiecka dążyła do przyznania przyszłej Komisji dużych uprawnień, szczególnie w dziedzinie ochrony mniejszości. Dążenia te popierał Calonder, zwolennik jak najszybszego zinstytucjonalizowania ochrony mniejszości i kontroli międzynarodowej. Dał temu wyraz już na pierwszym posiedzeniu, sugerując powołanie do życia innych jeszcze, poza przewidzianymi w Decyzji, organów „nadzoru i wymiaru sprawiedliwości”, z dużym udziałem czynnika międzynarodowego. Tendencja ta była zresztą szersza i występowała również w sekretariacie Ligi Narodów².

W memoriale z 5 kwietnia 1922 roku delegacja polska opowiedziała się za wprowadzeniem jedynie drobnych zmian w sprawach mniejszościowych. Powoływanie się strony polskiej na postanowienia małego traktatu wersalskiego było celowe, dawało bowiem szansę na powodzenie przy jednoczesnym uniknięciu ewentualnych oskarżeń o chęć łamania nowych zasad. W ostateczności strona polska, jak zobaczymy, nie poniosła porażki. Nie udało się natomiast delegacji polskiej wpłynąć na ograniczenie kompetencji Komisji Mieszanej w zakresie pozostałych spraw (ustawodawstwo i sprawy gospodarcze). W zakresie organizacji Komisji nie wprowadzono w konwencji żadnych zmian w porównaniu z Decyzją, rozwijając jedynie i uzupełniając niektóre jej postanowienia.

zespół Urząd Wojewódzki Śląski (dalej: UWSł.), t. 1641 i 1651 oraz w WAP Wrocław, zespół Ilejencja Opolska (dalej: RO), t. 12659.

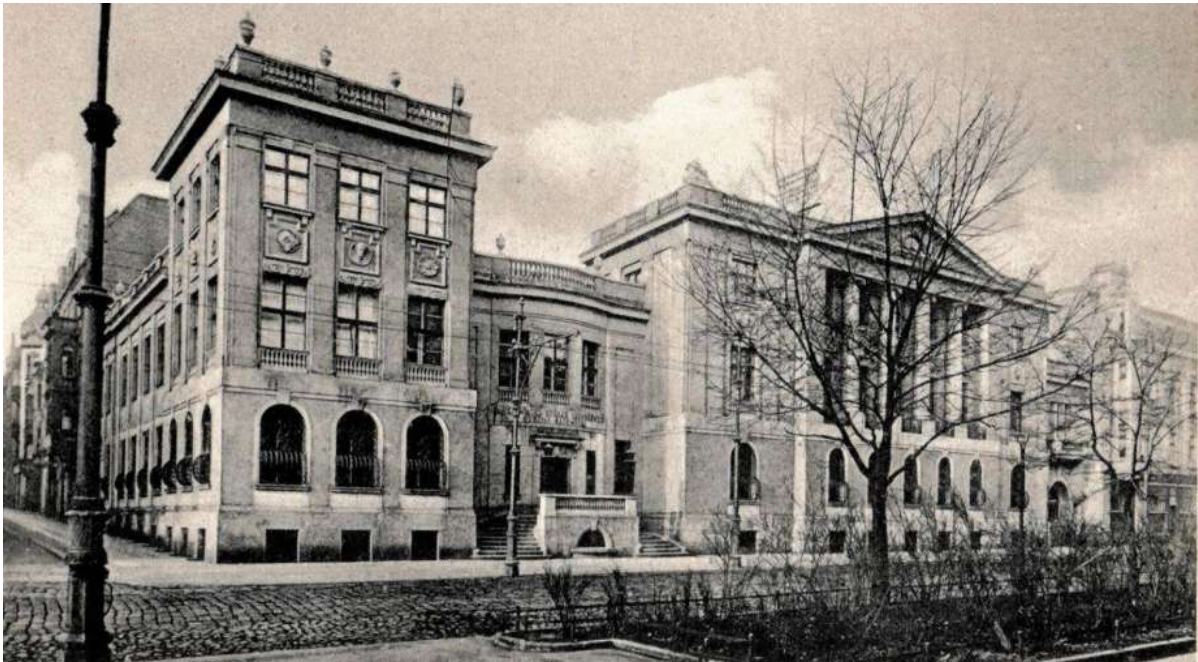
² Wielokrotnie na forum Ligi Narodów dyskutowana była sprawa rozszerzenia zakresu ochrony mniejszości, np. propozycja prof. Gilberta Murraya z 12 IX 1921 roku w sprawie utworzenia stałej komisji do odbioru skarg mniejszościowych, odrzucona jednak przez zgromadzenie LN 4 X 1921 roku (Zaleski, op.cit., s. 74). Pewną analogię, mimo istotnych różnic, widać też w unormowaniach statusu Wolnego Miasta Gdańska; przede wszystkim mamy na myśli stanowisko wysokiego komisarza LN, niekonsekwentny podział uprawnień między władze miasta, rząd polski i Ligę oraz ochronę mniejszości według art. 33 umowy paryskiej między Polską a Gdańskiem z 9 XI 1922 roku (S. Kutrzeba: *Polskie prawo polityczne wg traktatu*. Cz. 2, Gdańsk – Górny Śląsk – Kraków 1923, s. 5–117; J.C. Burchhardt: *Moja Misja w Gdańsku 1937–1939*. Warszawa 1970, w szczególności rozdział I).

15 maja 1922 roku w Genewie podpisano ostateczny tekst konwencji, a w dwa miesiące później, 15 lipca, Komisja Mieszana rozpoczęła swą działalność³.

Genezę Komisji Mieszanej należy ujmować w kilku płaszczyznach. „Pierwsza z nich związana jest z kwestią ochrony mniejszości i czynionymi próbami generalnego jej rozstrzygnięcia przez stworzenie powszechnego systemu ochrony po I wojnie światowej. System ten, działający na podstawie norm prawa międzynarodowego (mały traktat wersalski), oparty był o Ligę Narodów. Wprowadzało to ingerencję organów międzynarodowych w wewnętrzne sprawy państw, wyrażającą się zarówno w samym narzuceniu obowiązujących norm, jak i w późniejszej kontroli ich wykonywania. Sytuacja taka wypływała z układu sił po I wojnie światowej. Zwycięskie mocarstwa były wystarczająco silne, by móc pozostałym państwom narzucić swą hegemonię, wykraczającą poza okres bezpośrednio powojenny, tworząc «system wersalski» z Ligą Narodów na czele. Związana z tym ingerencja czynnika międzynarodowego w sprawy wewnętrzne państw «nowych» posiadała charakter ingerencji politycznej. Nie można też traktować zgody tych państw na tę ingerencję jako całkowicie dobrowolnej. Powyższe stwierdzenia nie

wyjaśniają do końca genezy Komisji Mieszanej, ponieważ należy wziąć pod uwagę również płaszczyznę wydarzeń rozgrywających się na Górnym Śląsku. Szczególna atrakcyjność gospodarcza tego obszaru i skomplikowana sytuacja narodowościowa sprawiły, że stał się on jednym z najbardziej zapalnych punktów w ówczesnej Europie. To spowodowało, że postanowiono stworzyć tam szczególnie silny system kontroli międzynarodowej. Zbiegało się to z dążeniami Niemiec, które tracąc część terenów plebiscytowych, usiłowały zachować tam pewne wpływy poprzez uczestnictwo w mieszanych organach tworzonych pod międzynarodowymi auspicjami. Wreszcie należy wskazać, iż większość decyzji i rozstrzygnięć w sprawie Górnego Śląska nosiły w sobie cechy kompromisu; jego też produktem końcowym była konwencja genewska oraz Komisja Mieszana. System ten zaś był z kolei elementem i zarazem produktem «systemu wersalskiego» wraz ze wszystkimi jego słabościami i niekonsekwencjami. Można więc postawić tezę, że pożyteczną rolę spełnić mogła Komisja Mieszana jedynie w granicach zakreślonych przez całość uwarunkowań, jakie doprowadziły do jej powstania, oraz w związku z systemami, których była częścią”⁹¹.

³ Konwencja górnośląska – powszechnie nazywana genewską, została zatwierdzona przez sejm RP ustawą z 24 maja 1922 roku (Dz.U.RP z 1922 r., nr 44, poz. 370), ostatecznie ratyfikowana przez naczelnika państwa 1 czerwca tegoż roku (Dz.U.RP z 1922 r., nr 44, poz. 371 – tam też w załączeniu polski tekst konwencji). 15 czerwca konwencja weszła w życie. 30 dni później (15 lipca) oba państwa przejęły władzę najwyższą nad obszarem plebiscytowym Górnego Śląska (por. C. Berezowski: *Powstanie państwa polskiego w świetle prawa narodów*. Warszawa 1934, s. 312). Liga Narodów objęła swą gwarancją III część konwencji (ochrona mniejszości) początkowo rezolucją z 16 maja 1922 roku – warunkową, uzależnioną od wejścia w życie konwencji (Journall Officiel de la Société de Nations, 1922, s. 689), definitywnie – 20 lipca 1922 roku (ibidem, s. 919; por. Kutrzeba: *Polskie prawo...*, cz. 2, s. 185 i n.). *Decyzja* podobnie jak konwencja została przez polską literaturę oceniona negatywnie, z punktu widzenia polskich interesów narodowych i sytuacji Śląska. Konwencja wywarła negatywny wpływ m.in. na autonomię Górnego Śląska, ograniczając przyznane w statucie organicznym z 15 lipca 1920 roku prawo do działalności ustawodawczej (J. Kokot: *Zakres działalności województwa Śląskiego jako jednostki samorządu terytorialnego*. Katowice 1939, s. 449).



Fot. 2.43. Przy ul. Warszawskiej 7 w Katowicach zlokalizowana jest piękna architektonicznie narożna kamienica (dawna willa katowiczana o nazwisku Sacks). Po podziale Górnego Śląska willę rozbudowano w stylu neoklasycystycznym (architekt Hans Sigmund Jarecki). W latach 1927–37 w pomieszczeniach willi urzędowała m.in. Komisja Mieszana Górnego Śląska. W bocznym skrzydle swoją pierwszą siedzibę miało Polskie Radio Katowice (ze zbiorów rodzinnych)

„Siedzibą Komisji Mieszanej były Katowice (art. 562 p. 1 KG; 1 Reg.). Najpierw mieściła się ona przy ul. Słowackiego 22 (dawniej ul. Schillera), gdzie jednak warunki lokalowe były złe.

Od 19 września 1927 roku aż do końca swej działalności siedziba i biura Komisji mieściły się przy ul. Warszawskiej 7 (późniejsza Piłsudskiego). Sprawa ta nie powodowała nieporozumień. Inaczej rzecz się miała z prywatną siedzibą prezydenta Komisji. MSZ zakupiło na ten cel willę przy ul. Warszawskiej 42. Jednakże prace adaptacyjno-remontowe nie zostały zakończone do chwili przybycia Calondera, więc nie mógł on zamieszkać tam od razu, mieszkał przeto w Pszcznie i dojeżdżał do Katowic. Nie wpłynęło to dobrze na nawiązujące się dopiero stosunki Calondera z władzami Polski. Wojewoda Rymer doniósł MSZ, iż Calonder podczas wizyty u niego „w sposób dość cierpki mówił o stosunkach, w jakich zmuszony jest tutaj żyć i urzędować”; wojewoda sądził, że „byłoby dla sprawy polskiej wielce szkodliwym, gdyby prezydent Calonder wyraził życzenie odwołania lub co gorsza przeniesienia jego siedziby na terytorium niemieckie”. Obawy te częściowo się

sprawdziły: wiosną 1924 roku na zaproszenie Guidotto 2. ks. von Donnersmarka Calonder przeprowadził się do jego zamku, tam też zamieszkiwał do końca swego urzędowania. Odmówił przy tym przeniesienia się do przygotowanej dlań willi, o której wyżej była mowa.

Finansowanie działalności Komisji Mieszanej należało do obu zainteresowanych państw, przy czym wszystkie wydatki miały być ponoszone po połowie (art. 574, p. 1 KG). Wysokość budżetu została ustalona prawdopodobnie w ostatnim stadium rokowań nad konwencją genewską.



Fot. 2.44. Prezes Górnos Śląskiej Komisji Mieszanej Feliks Calonder (z lewej) podczas spotkania z prezydentem RP Ignacym Mościckim. Grudzień 1933 roku (NAC, sygn. 1-D-1210-2)

⁴ S. Rogowski: Geneza Górnos Śląskiej Komisji Mieszanej. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego. Prawo”. T. 36/1972, s. 137–149.

Obsada personalna Komisji Mieszanej z obydwu stron przedstawiała się w latach 1922–1937 następująco:

Członkowie polscy:

- Konstanty Wolny (1922–1927),
- Stefan Bratkowski (1927–1929),
- Stanisław Grabianowski (1922–1934),
- Kajetan Morawski (1929–1934),
- Adam Stebłowski (1934–1937),
- Mieczysław Chmielewski (1934–1937).

Członkowie niemieccy:

- Hans von Moltke (1922–1924),
- dr Hans Lukaschek (1922–1927),
- hr. Hans Praschma (1924–1935),
- dr Paulus van Husen (1927–1934),
- hr. Hans J. Matuschka (1934–1937),
- Gotfried Schwendy (1936–1937).

Konstantego Wolnego i jego udział w pracach Komisji charakteryzowano następująco: znany polityk, z zawodu prawnik, związany z umiarkowaną prawicą, w okresie międzywojennym działacz chadecki i współpracownik Korfantego. Był posłem do Sejmu Śląskiego w 3 kadencjach i pełnił funkcję jego marszałka, toteż jego działalność w Komisji Mieszanej nie była zbyt aktywna. Wobec planowanego przez władze polskie po 1926 roku nasilenia działalności polskich członków Komisji Mieszanej jego miejsce musiał zająć funkcjonariusz etatowy.

Na stanowisko członka Komisji Konstanty Wolny powołany został uchwałą Rady Ministrów z 5.01.1922 r., na wniosek ministra Spraw Zagranicznych, w miejsce proponowanego przez wojewodę śląskiego Józefa Kiedronia. Znajdujemy ciekawą uwagę na temat odejścia Wolnego, której autorem był przedstawiciel państwa niemieckiego: „[...] des Ausscheiden Wolnys bis zu einem gewissen Gerade zu bedauern, zumal wenn der Fall eintraten sollte, das sein Nachfolger eine chauvinistisch eingestellte Persönlichkeit ist. Wolny wer immer ein äusserst ruhiger, chauvinistischen Gedan kengängen allgeneigte Verhandlungsgegner, der im übrigen den Arbeiten in der G.K. gewöhnlich nur ein recht geringes Interesse entgegenkrochte”⁵ (tłumaczenie: rezygnacja Wolnego została przyjęta z przykrością, zwłaszcza, że Jego następca jest osobą o poglądach szowinistycznych, myślę, że rokowania z takim przeciwnikiem to niewielki odsetek pomyślnych wyników”).

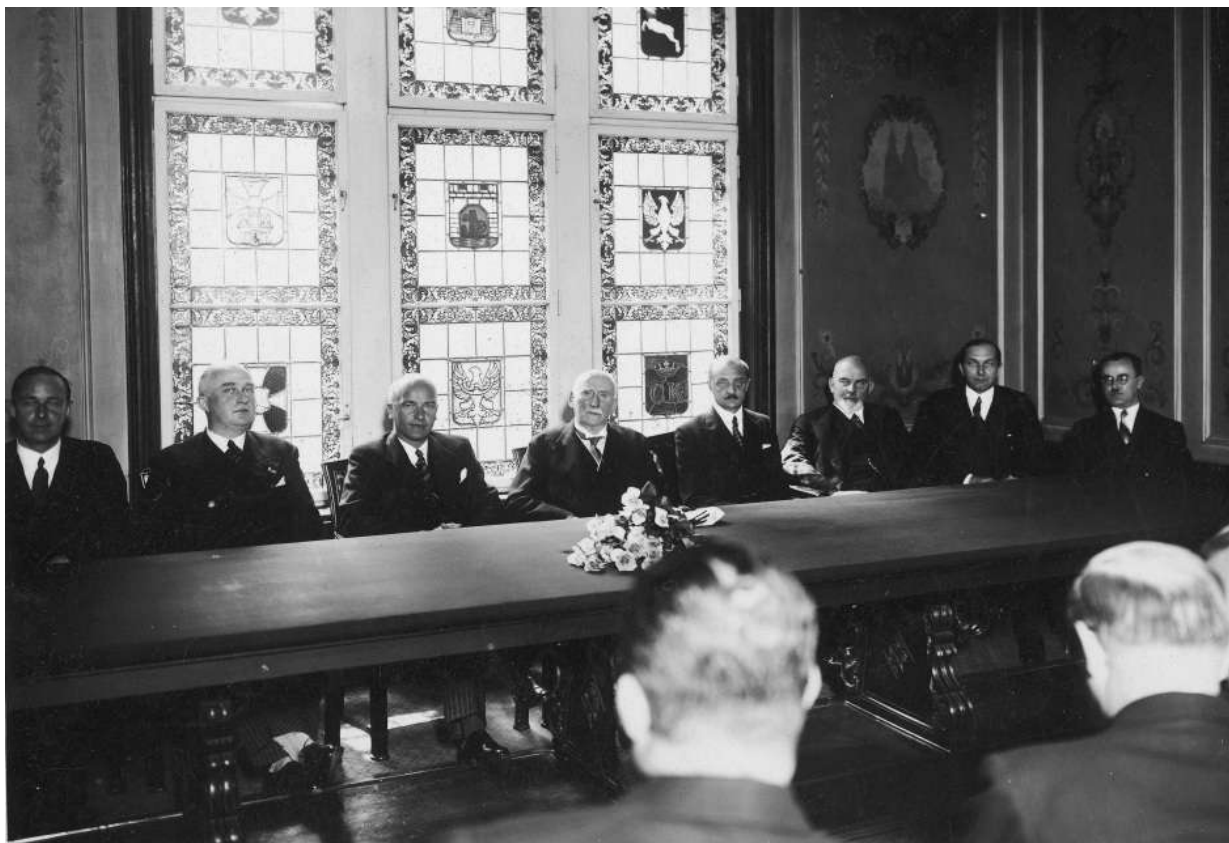
„Prasa związana z Korfantym ujmowała odejście Wolnego jako wynik rozgrywek międzypartyjnych”⁶.

„Prezydent Calonder wskazał na cele polsko--niemieckiej Konwencji Górnośląskiej z dnia 15 maja 1922 r. w następujących słowach: «W ogólnych zarysach zadaniem Komisji jest położenie szczególnego nacisku na ważność problemu mniejszości, podkreślając, że na Górnym Śląsku polskim istnieje znaczna mniejszość niemiecka, a Górnym Śląsku niemieckim znaczna mniejszość polska, którym to przysługuje solennie uznane prawo do swobodnego pielęgnowania swej mowy i kultury. Kwestie mniejszości określił prezydent jako główny problem Konwencji Genewskiej. Działalnością Komisji Mieszanej winien kierować wzgląd pokojowego wyrównania i szczerego porozumienia»”⁷.

⁵ WAP Opole. Zespół Nadprezydium Prowincji Górnośląskiej. T. 321, f. 300–302, 304.

⁶ „Polonia nr 197.

⁷ „Polonia”. R. 1, nr 23/1924, s. 2.



Fot. 2.45. Ostatnie posiedzenie Górnośląskiej Komisji Mieszanej 14 lipca 1937 roku. Widoczni m.in.: radca MSZ Adam Stebłowski (2. z lewej), prawnik Mieczysław Chmielewski (3. z lewej), prezes Feliks Calonder (4. z lewej), nadradca Hans Matouszka (5. z lewej), Schwendy, sekretarz generalny Huber (NAC, sygn. 1-M-154-2)